

Erinomaisen kansakunnat virret ja sodat

— Katsauksia tavallisen suomalaisuuden itseymmärrykseen

Eija Stark

Anu Koivunen (toim.) 2012. Maailman paras maa. SKS. 255 s.

Puhe suomalaisuudesta nousee aika ajoin julkiseen keskusteluun tutkijoiden ja yhteiskunnallisten vaikuttajien toimesta. Yleensä se osuu johonkin näkyvään poliittisen murroksen vaiheeseen. Kun 1990-luvulla se oli liittyminen Euroopan unioniin ja myöhemmin yhteiseen valuuttaan, on 2010-luvun suomalaisuuspuheen sytykkeinä ollut esimerkiksi perussuomalaisten saama kannatus ja heidän arvonsa. Suomen asettuminen Euroopan unionin taluspäätöksien keskiöön on vuorostaan synnyttänyt keskustelua, toisinaan jopa väittelyä kansallisista erityispiirteistä, joilla ajattelemme meidän eroavan muista kansallisuuksista. Taloudellisen menestyksen myötä suomalaiset ovat viimeisen vuosikymmenen ajan saaneet totutella myös moniin muihin onnistumisiin kansainvälisessä vertailussa. Näitä ovat peruskoulun opetuksen korkea laatu tai esimerkiksi korruption vähäisyys. Ei liene väärin sanoa, että Suomella menee hyvin. Suomi on monen mittarin perusteella tällä hetkellä yksi maailman parhaista maista.

Tähän historiallisesti melko uuteen tilanteeseen on havahtunut joukko tutkijoita, toimittajia ja taiteentekijöitä, jotka ovat julkaisseet raflaavasti mutta samalla hauskaasti otsikoidun *Maailman paras maa* -artikkelikokoelman. Nimestään huolimatta teos tarkastelee Suomea ja suomalaisuutta haastaen tarkoitushakuiset juhlapuheet. Kirjan nimi heijastelee vuonna 2010 julkistetun maabrändityöryhmän loppuraporttia *Tehtävä Suomelle*, joka sai mediassa verrattain paljon, pääosin ironista huomiota. Maabrändityöryhmä esitti raportissaan konkreettisia imagonkohennusehdotuksia, joiden avulla tulevaisuuden Suomesta saataisiin ”maailman toimivin yhteiskunta.”

Maailman paras maa -teos osaltaan jatkaa tätä keskustelua, mutta sen sijaan että Suomea pidettäisiin muita maita parempana, kirjassa esitellään suomalaisiksi miellettyjä ilmiöitä ja asioita Anu Koivusen termein ”poikkikansallisesti ja ylijarjaisesti” (s. 21). Kokoomateos on ennen kaikkea empiirinen katsaus siihen, millaisissa tilanteissa tai puheenaiheissa suomalaisuutta ja Suomen erityisyyttä korostetaan. Kirja ei siis ota kantaa siihen, mitä on hyvä tai huono suomalaisuus tai millaisia tavoitteita Suomella yhteiskuntana tulee olla.

Kirjaan valitut näkökulmat ovat positiivisella tavalla yllättäviä, mutta samalla kuitenkin suurelle osalle meistä ihan tunnistettavia. Historiantutkija Marja Jalava tarkastelee artikkelissaan kielteisen ja vähättelevän kansallisen omakuvan diskurssin historiaa sivistyneistön kirjoituksissa. Artikkelin otsikko on ”S/M-kisat”, jonka metaforinen osuvuus avautuu luki-

jalle tekstin edetessä. Jalavan mukaan, jos Suomi on jossakin asiassa maailman paras maa, niin omien kansallisten heikkouksiensa havaitsemisessa (s. 164). Etenkin sivistyneistö on meillä pitkään vastannut kansallisesta itseruoskinnasta, toisin sanoen pitänyt yllä sellaista suomalaisuuspuhetta, joka on luonut ja ylläpitänyt negatiivisiin piirteisiin kuten vaikka eristyneisyyteen ja sulkeutuneisuuteen nojaavaa identiteettiä. Sivistyneistön ääninä artikkeleissa vilahtavat sellaiset nimet kuin J. V. Snellman, Volter Kilpi, Jörn Donner, Kirsti Simon-suuri ja Pekka Himanen.

Suomalaisuudesta ei liene mahdollista puhua ilman mainintaa länsi- ja itänaapureistamme. Kokoelmassa on mukana myös artikkeli Suomen ja Venäjän suhteesta. Tällä kertaa aihetta on lähestytty omakohtaisten kokemusten muodossa: toimittaja Anna-Lena Laurén kuvaa elämäänsä Venäjällä ja miten oma, suomalainen ajattelu ja käyttäytyminen eroavat venäläisestä. Varsin yllättävä näkökulma suomalaisuuteen on elokuvatutkija Anu Koivusella, joka tarkastelee artikkelissaan suomalaisille tyypillisinä pidettyjä tunneilmaisuja, kuten surumielisyyttä ja raskassoutuisuutta. Nämä kaikille suomalaisille oletetut kansalliset luonteenpiirteet ovat kuitenkin ennen kaikkea miesten tunneilmaisuja, joka käy ilmi esimerkiksi uusissa kotimaisissa dokumenttelokuvissa kuten palkitussa *Miesten vuorossa*.

Kasvatshistoriaa sivuava näkökulma suomalaisen kulttuurin perimmäisestä olemuksesta liittyy Suvivirteen, jonka laulamisesta kiistellään joka kevät monessa peruskoulussa. Suvivirren poistamista keväthuhlien ohjelmista on perusteltu viime vuosina monikulttuurisuudella ja uskontokuntien moninaistumisella. Tavallisesti virren puolustajat ovat vedonneet sen kiinteään yhteyteen suomalaiseen kulttuuriin: virsi tulee laulaa, koska se on elävää juhlaperinnettä Suomessa, ei niinkään osoitus kristillisestä uskosta. Tuomas M. S. Lehtosen artikkelissa kuitenkin osoitetaan, että Suvivirsikin on tukevasti kansainvälistä perua – kuten niin moni muu kansalliseksi mielletty ilmiö. Laulu on peräisin 1600-luvun lopun Ruotsista, ja sanastollisesti siinä näkyy eurooppalaisen runouden perintö. Lehtonen havainnollistaa monin esimerkein virren kulttuurihistoriallista taustaa. Se on kirjoitettu ajan oloihin nähden muodikkaan loppusoinnilliseksi – tyyli lainautui suomen kieleen saksalaisista ja ruotsalaisista virsistä ja alkoi hiljalleen syrjäyttää kansankielisessä runoudessa käytettyä alkusointua. Suvivirren juurtumisen aikaan runous oli jo muutoksessa, jolloin esteettiset ihanteet olivat vaihtumassa ja pyrittiin eroon kansankielisistä ja pakanallisista perinteistä. Lehtosen artikkeli jättää informatiivisuudessaan tunteen siitä, että lukija on oppinut jälleen uutta tästä maailmasta.

Tapa katsoa suomalaisuutta tietystä erityisnäkökulmasta alkaa usein jo peruskoulussa. Kysymys ei välttämättä ole propagandasta ja sen opetuksesta, vaan kulttuurisesta ja historiallisesta tavasta tarkastella omaa kansallista erityisyyttä. Yksi tällainen on peruskoulun historianopetus, jossa sodat mielletään suomalaisten omina, itsenäisinä ponnistuksina. Henrik Meinanderin aiheena artikkelikokoelmassa on tulkinnat Suomesta erillissotaa käyvänä maana vuosina 1941–1944. Erillissota-käsityksen mukaan Suomi ei ollut sotilaallisesti eikä taloudellisesti sidoksissa saksalaisiin. Meinanderin mukaan jotakin suomalaisista kuvaa se, miten täällä on ollut tapana hahmottaa sodat omina sotinaan, erillisinä muiden konflikteista, vaikka ne ovat useimmiten olleet osa laajempaa kokonaisuutta. Tämä on näkynyt esimerkiksi kotimaisten historiasteosten sotavaiheita kuvaavissa kartoissa, joissa sota on esitetty yleensä vain Suomen maantieteellisen sijainnin tarkkuudella. Näin ollen kansallinen erityisyys on tuotettu katsetta kapeuttamalla, jossa karttakuvaa on leikattu ja laajemmat maailmanpoliittiset tapahtumat sivuutettu. Meinanderin mukaan ajatus erillissodista on myöhemmän heijastunut suomalaisen nuoremman ja vanhemman tutkijapolven väliseen kuiluun, jossa vanhempi väki on tutkinut sotatoimia ja nuoremmat tutkijapolvet sodan tunnekokemuksia.

Yksi keskeinen ja tunnistettava kansallinen erityispiirteemme on ollut suuri kiinnostus siihen, mitä muut meistä ajattelevat. Etnologi Hanna Snellmanin artikkelin aineistona on Tukholman Nordiska museetin 1970-luvulla tekemä tutkimus, jossa dokumentoitiin suomalais-siirtolaisten elämää Ruotsissa. Ruotsalaistutkijoiden käsitys suomalaisista maahanmuuttajista perustui oletukseen, että maahanmuuttajien identiteetin täytyy olla korostuneen suomalainen. Ruotsalaistutkijoiden ennakkokäsityksissä kansallinen identiteetti oli aina selkeärajainen, mutta Ruotsiin teollisuustöiden perässä muuttaneiden suomalaisten vastauksista kävikin ilmi tarve korostaa omaa yksilöllistä erityisyyttä. Siirtolaisille oma elämä ja sen hallinta oli paljon tärkeämpää kuin kuuluminen suomalaisiksi miellettyyn etnisyyteen, jonka ruotsalaiset olettivat toimivan ja ajattelevan juuri tietyllä, hyvin stereotyyppisellä tavalla. Varsin kiinnostava seikka, johon ruotsalaistutkijoilla ei ollut sanottavaa ja mikä näkyy haastatteluraporteissa, on suomalaishaastateltavien lyhytsanaisuus ja avoin epäluulo vieraita kohtaan. Snellmanin tulokulma aiheeseen on kiinnostava, sillä hän jättää oman tutkijanaanensa tietoisesti hyvin vähäiseksi. Tällä Snellman ilmeisesti hakee lukijan omaa kykyä arvioida ruotsalaisten ennako-oletuksia suomalaissiirtolaisista.

Maailman paras maa -teoksen kirjoitukset edustavat toisistaan poikkeavia tyylilajeja, mikä ei ehkä ole kovin lukijaystävällinen ratkaisu. Olen täysin puolueellinen, mutta tieteelliset artikkelit ovat ilman muuta kansallisia tieteitä edustavan tutkijan näkökulmasta kokoelmateoksen parasta antia. Kovin näkemykselliset tai draaman keinoa tavoittelevat kirjoitukset voivat itsenäisinä teksteinä olla hyviä, mutta sotkevat jonkin verran teoksen kokonaisuharmoniaa. Tai voi asian ajatella toisinkin päin eli tieteelliset viitteet omaavat artikkelit hajottavat kokoelman muita kirjoituksia. Myös kirjan pehmeät kannet luovat vaatimattoman vaikutelman, vaikka kansikuvassa oleva Esko Männikön valokuva on ajatuksia herättävässä ristiriidassa otsikon kanssa. Kuvassa yksinäinen, jo ikääntynyt mies istuu pirtin nurkassa auringonvalon osuessa pirtin seinään. Pirtin ikkunassa on kuitenkin hyvin hoidettuja kukkia ja viherkasveja eli hoivaa ja huolenpitoa talosta löytyy.

Kirja osallistuu pitkään keskustelutraditioon, johon ovat aiemmin antaneet panoksensa muun muassa Matti Klinge ja Hannes Sihvo. Vaikka akateemiset suomalaisuuspohdinnat ovatkin olleet ominta historian- ja perinteentutkimukselle, niin tämän teoksen myötä on selvää, että myös monilla muilla tutkimusaloilla ja korkeakulttuurin piirissä tehdään kiinnostavaa kirjalliseen muotoon saatettua kansakunta-analyysia. Huomionarvoisinta suomalaisuusdebatissa tämän kirjan myötä on se, miten sitä voi tarkastella yllättävistä näkökulmista siten, että se on tunnistettavaa.

FT Eija Stark on folkloristiikan tutkija Helsingin yliopistossa